

IV. Uluslararası Felsefe Kongresi

Yoksulluk, Dayanışma ve Adalet

<http://philosophy4.uludag.edu.tr/>

BİLDİRİ KİTABI

Editörler

Mehmet Fatih ELMAS

Metin BECERMEN

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü
13-15 Ekim 2016
Bursa – Türkiye

Fourth International Philosophy Congress

Poverty, Solidarity and Justice

<http://philosophy4.uludag.edu.tr/>

PROCEEDINGS BOOK

Editors

Mehmet Fatih ELMAS

Metin BECERMEN

**Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Philosophy Department
October 13-15th 2016
Bursa – Turkey**

**HAKİKATTEN SİMÜLATİF SÜRECE:
ADALET, DAYANIŞMA VE YOKSULLUK**

Ahmet DAĞ

Kırklareli Üniversitesi

Kadim Dönemden Modern Döneme Adalet ve Dayanışma

İnsanlık, düşünce tarihinde eylediğini kavramsallaştırarak mütakâmil bir süreci izlemiştir. Bu süreçteki en kadim kavramlar adalet, dayanışma ve yoksulluktur. Birbirleriyle ilişki kurmak zorunda olan sosyal ve siyasal bir varlık olan insanoğlu iki kavram olan adalet ve dayanışmaya hem teorik olarak hem de pratik olarak ihtiyaç duymuş ve bu kavramları üretmiştir. Bu kavramlar tekil ve tümel olarak insanlığın gidişatını belirlemiştir. “*Düzen, denge, dürüstlük*” gibi anlamlara da sahip olan adalet, davranış ve hükümde doğruluk manasında ahlak ve hukuk alanlarıyla yakından bağlantılı bir kavramken, dayanışma ise toplumda bireylerin ve grupların birlikteliğini ifade eden ahlâki kavramdır. Bu kavramlar ve pratikler dengesini kaybettiğinde yoksulluk ortaya çıkmıştır. Latince *justitia, justum* olanın yani adil olanın karakteridir ve hak, hukuk ve hakkaniyet ruhuna uygun olmak anlamına gelir. Herkesin haklarını ve değerini bilme, tanıma dürüstlüğü anlamına geldiği gibi, pozitif ya da doğal haklara uygun olanın karakteri anlamlarına da gelir (Gündoğan 2013, 2).

Platoncu erdem tasnifini miras alan İslam siyaset felsefecileri, selefleri gibi hikmet, cesaret/şecaat, ölçülülük/iffet ve adaleti temel erdemler olarak kabul ederler. İslam filozofları adalet kavramını; nefis, mutluluk ve erdem kavramlarıyla irtibatlı bir şekilde ele almışlardır. Helen seleflerinin yaptığı gibi İslam filozofları da, adaleti evvela ahlâkî bir erdem olarak değerlendirmişler ve devlet yöneticisinin temel özelliği olarak zikretmişlerdir (Osmanoğlu 2011, 114-115). Kadim İslam-Bilim geleneğinde adalet; varlık sahasının bütün gelişim safhalarında bulunur. Nitekim Kuran, adalet sıfatından yoksun olanları *dilsiz, aciz ve köleleşmiş* ruha benzetir. Adâlet, genellikle verilen ile hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. Bu denge bazı hallerde eşitlikle gerçekleşir; ancak adâlet eşitlik olmayıp dengedir. Diyet ve tazminat yoluyla adâletin sağlanmasında denge esastır. Adalet kendisini yakınlık-uzaklık bağlantısına dayalı ilişkiler ağının dışında gerçekleştirir.

İslâm âlimleri, insanın sosyal varlık oluşunu; onun kendi kendine yetersizliğinin, dolayısıyla dayanışmaya ihtiyacının zorunlu sonucu olarak görmüşlerdir. Konuyu felsefi açıdan ele alan ilk Müslüman düşünürlerden olan Fârâbî, insanın kendi varlığını sürdürebilmesi ve insanî yetkinliğini kazanabilmesi için gerekli olan şartları elde edebilmesinin diğer insanlarla bir arada dayanışma içinde yaşamasına bağlı olduğunu, yeryüzünde toplumların meydana

gelmesinin temelinde bu zorunluluğun bulunduğunu belirtir. Bu açıdan toplumsal dayanışmayı -hadiste görüldüğü gibi- bir bedenın organları arasındaki ilişkiye benzeten Farabi'ye göre adalet, insanın bio-psişik yapısının işleyişinde bulunur. Adalet; hikmet/düşünme, şecaat/öfke ve iffet/şehvet gücü şeklinde üç güçten müteşekkildir. İbn Sina, İbn Miskeveyh, Gazali bu dört temel fazileti incelerken İbn Hazm adaleti: fehm/anlayış, cüd/cömertlik ve necde/yiğitlik şeklinde ifade etmiştir. İbn Sina'ya göre tabiatın nazımı olan ilk inayet toplum düzeninin sağlanması için adaletin icrasını sağlayacak salih bir insanın varlığını mümkün kılacaktır (Çağrııcı 1989, 342-343).

Helen düşünce geleneğinde de adaletin önemli bir yeri vardır. Anaximandros'a göre, *“varolan şeylerin arkesi apeirondur. Şeyler ondan meydana gelirler ve yine zorunlu olarak onda ortadan kalkarlar; çünkü onlar zamansal sıraya uygun olarak birbirlerine karşı işlemiş oldukları haksızlıkların cezasını öderler.”* Bu cümle, evrende ahlak veya hukuk ilkesinin varlığına işaret eder ve yapılan haksızlığın sonucu olan cezanın aynı muameleye maruz kalmak suretiyle ödenebileceği ve adaletin bu suretle gerçekleşebileceğini ima eder. Platon ise adaleti, cesaret, bilgelik ve kendine hâkim olma erdemleriyle birlikte en önemli erdem olarak görür ve onu uyum olarak düşünür (Gündoğan 2013, 1-2). Aristoteles'e göre ise 'adalet' yasaya uygun olmak ve eşitliği gözetmek, 'adaletsizlik' ise yasaya uymamak ve eşitsizlik yaratmaktır (Aristoteles 1997, 89-90).

Helen felsefe geleneğinin felsefi unsurlarını kendi metafizik ve teolojik argümanlarıyla sentezleyen Hıristiyanlık felsefesi ya da Ortaçağ felsefesinin adalet teorileri, Platon ve Aristoteles'in görüşleriyle Ortaçağ'ın siyasi, sosyal, dini ve hukuki özelliklerin bir sentezi olarak tezahür etmiştir. Nitekim Ortaçağ filozofları dört temel erdem (hikmet, ölçülülük, cesaret ve adalet) üzerinde durmuşlardır. En önemli erdem olan adaletin gerçekleşmesi diğer üç erdemın gerçekleşmesine bağlıdır (Osmanoğlu 2011, ıv).

Geleneksel olarak Batı'da evrensel ahlak dayanışması için daima ilham olan kozmopolitan düzenin izi Antik Grek'e kadar götürülebilir. Rönesans ve Aydınlanma, metafizik ve ahlaktan kopuşu meydana getirmiştir. Evrensel ahlak dayanışması düzeni için önemli olan evrensel etik olan *iyi* kavramıdır. Kilisenin ya da Hıristiyanlığın toplumsal etkisinin azaldığını düşünen Kant, ahlak ve dayanışmanın toplumsal hayat üzerinde etkisinin farkındaydı. Modern dönemde evrensel yardımseverlik hakları gibi temel kozmopolitan terimlerle kozmopolitanizm ideali yeniden vurgulamıştır. Kant'ın ideal kozmopolitanizmi iki ideaya içerir ve mevcut kozmopolitanizmin köşe taşı olmuştur. Biri küresel veya kozmopolitan adalet düzeni, diğeri ise temel insan haklarının bir düzeni olan kozmopolitan ideasıdır. Sonuç olarak Kant'ın kozmopolitanizm felsefesinde mutluluk kavramı ve marjinal acı beşeridir. Daha sonrasında Kantçı projeyi miras alan Habermas'a göre demokratik devletin cumhuriyetçi düzeni temel insan hakları üzerine kurulmuştur. Ona göre Kantçı görüşün iki keskin niteliği vardır 1. Savaş bolluğunun olduğu yerde dünya barışı 2. Temel insan hakları terimlerinde adaletin

kozmpolitan kanunlarıdır (Entl 2012, 76-77). Ahlak ve dayanışmayı ahlak üzerinden metafiziğe bağlayan Kant düşüncesinde beşeri mutluluk ilkesi kozmpolitan düzeninde önemli bir yer tutmaktadır. Önemli bir form olarak kültürel değerler kapsamı ve hoşgörü temel beşeri duygulardan biri olan insanın acı çekmesi, evrensel tutku bir değer olarak insanlar arasında huzur ve dayanışma önemli görülür (Entl 2012, 85).

Daha sonraki dönemlerde hususiyetle yeniçağ felsefesinde adalet kavramının metafizik ve teolojiden kopuşu, J. Locke, D. Hume ve A. Smith gibi liberalizmin öncüsü sayılan filozofların yaklaşımlarıyla olmuştur. Adalet konusunda düşünce farklılıkları olsa da liberalizmin öncüleri görebileceğimiz bu filozoflar adaleti, fertlerin yeteneklerini, özgürlüklerini ve haklarını teminat alan bir mekanizma olarak yorumlamışlardır. Teoloji ve metafizikten koparılan adalet kavramı, kendisiyle birlikte bütünlük arz eden kavramlar olan ahlak, hukuk, siyaset ve ekonomi gibi kurumlarda dönüşüm meydana getirmiştir. Nitekim bu dönüşüm liberalizm olarak isimlendirilmiştir.

Liberalizm, 17. yüzyılın sonunda siyasal egemenlik ve dini hoşgörünün felsefi ve teolojik savunmasına ve J. Locke'un siyasal teorilerine kadar götürülebilir. Liberalizmin, klasik ve modern liberalizm tipi vardır. Locke ve Smith'le anımsanan erken liberaller olduğu gibi bunlara eklenen 19. yüzyılda A. Tocqueville ve 20. yüzyıldaki Hayek'e kadar uzanan klasik liberalizm geleneği de vardır. Klasik liberalizm, hem liberalizmin hem de neoliberalizmin de öncülü olan *laissez-faire* ekonomi-politikle ilişkilidir. J. S. Mill, J. Dewey ve Rawls gibi düşünürler devletin ekonomide önemli rol alması gerektiğini savunurlar. Klasik liberalizmin solu olarak görülen modern liberalizm, zenginlik ve gücü dağıtmak dolayısıyla eşit ve uyumlu bir toplum yaratmak için devleti bir araç olarak görür. Neoliberalizm hem bu ilke hem de devletin temel ürünlerin destekleyen pazar anlayışına sahiptir. Klasik veya ekonomik liberaller daha çok özgürlüğe ve hakiki demokrasiye yol açtığı için *laissez-faire* ekonomi politikası desteklerler modern liberaller ise bunu yetersiz bulurlar. Son 60 yıldır batıda tecrübi siyaseti olduğu gibi normatif siyasal düşünceyi de belirleyen liberalizm siyasal teorisyenler, profesyonel siyasetçiler ve tüm önemli siyasal hareketler arasında var olan mirastır. Klasik liberalizmin yetersiz olduğunu, modern liberalizmin ise çağın ruhuyla örtüşmediğini düşünen, liberal düşüncenin gelişmesinin tikel açıklamasını sunan neoliberalizm ise siyasetin ve toplumsalın üzerinde daha çok tahakküm kurma çabası içindedir. Dönemsel olarak siyaset yapmaktan ve siyasal tartışmalardan uzak olan liberalizmin yeniden canlandırması olan neoliberalizm son zamanlarda kendini reenkarne ederek yeniden ortaya çıkmıştır. Nitekim Oxford English Dictionary, neoliberalizmi geleneksel liberalizmin bireysel haklar ve serbest piyasa kapitalizmi üzerinde yeniden canlandırılması veya modifiye edilmesi olarak tanımlar (Thorsen ve Lien 2006, 4-5).

Saad-Filho'ya ve Johnston'a göre neoliberalizm çağında yaşamaktayız ve o günümüzü belirleyen en etkili ideolojidir (Thorsen ve Lien 2006, 7-8). Neoliberalizm düşünce biçimleri

ve ekonomi politik pratiklere nüfuz eden hegemonik bir söylem haline gelmiştir ve artık içinde yaşanılan dünyayı yorumlamaya ve anlamaya yönelik sağduyunun bir parçası olmuştur (Harvey 2015, 68).

Ahlaki erdem olarak bir perspektife sahip olan ve serbest piyasada kâmil bir aktör olarak iyi ve erdemli insan hedefleyen neoliberalizmin, neo-muhafazakârlık fenomeniyle paralel benzerlikleri vardır. Bu benzerlik neoliberalizmin amacı olan birey profiliyle neomuhafazakârlığın tek tip insan profili arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmaz. Örneğin 1980'lerden sonra neomuhafazakârlıkla sentezleşmiş neoliberalizm, Reaganizm ya da Thatcherizm şeklinde yeni bir modele bürünmüştür. Thatcherizm gibi yeni sağ uygulamalar her ikisini de içerir. Bir yanda otorite ve disiplin gibi muhafazakâr söylemler, öte yanda özgürlük ve adalet gibi liberal söylemler kullanılmaktadır. Ancak siyasal yaşamda bunlar arasında epey gidiş-geliş olmakta ve kesin bir ayırım yapmak zorlaşmaktadır. Hem Amerika'da hem de İngiltere'de sosyo-ekonomik ve siyasal ahlak anlayış açısından bireycilik ve özelleştirme ön plana çıkmıştır. Örneğin Reagan başkan olur olmaz "*sokağa atmayalım da besleyelim mi?*" diyerek birer asalak olarak görüldüğünden tüm darülaceze ve tımarhane türü bakımevlerinde olanlar boşaltılmış ve büyük kentlerin caddelerinde evsiz insanlar ortaya çıkmıştır. Liberal devlet bu tür hayati sorunları kendi sorunu görmeyip bu sorunları yardımseverlere ya da tanrıya havale etmekteydi (İnaç, Demiray 2004, 165-166).

Neomuhafazakârlıkla irtibatlı olan neoliberalizm, içinde sosyal Darwinizmin unsurlarını bulundurur. En önemli temsilcisini H. Spencer'da bulan Sosyal Darwinizm, ekonomiye hiçbir devlet düzenlemesinin yapılmadığı, etkin bir sosyal adalet mekanizmasının çalışmadığı ekonomik sistem olan kapitalizmi içinde barındırmaktadır. Elitist bir tutuma sahip insanları eşit ve özgür kabul eden liberal düşünce, daha akıllı ve yetenekli bireylerin eşitlik ve özgürlük adına engellenmemesini, tersi olursa toplumun ve o bireyin zarar göreceğini iddia eder (Tosun 2010, 85).

Dünya siyasal sisteminin siyasal, ekonomik ve sosyo kültürel pratiği olan neoliberalizm, insanlığı sosyal Darwinizme yaklaştırmıştır. Bu yakınlaştırmada en önemli iki isim liberalizmin önünü açan D. Hume ve A. Smith olmuştur. Hume'un yaklaşımı, Darwin'in seleksiyon anlayışına yakın olduğu için '*Batı düşüncesi ve evrimci ahlak sistemi Darwin'den daha çok Hume'a borçludur*' denilebilir (Dağ 2016, 39). Adam Smith de *görünmez el/invisible hand* kavramıyla sembolize ettiği kendiliğinden düzen sosyal Darwinizmi doğuran siyasetin ve piyasa ekonomisinin doğmasına katkıda bulunmuştur. Kariyer, makam, mülkiyet ve para sahibi olma neoliberal düzende temel ölçütlerdir ve bu ölçütler esas alındığı için sosyal Darwinizm doğmuştur. Bireylerin gücü veya zayıflığı elde edebileceği ya da edemeyeceği kazançlarına bağlıdır. Bu durum Spencerci bir "*pazar adaleti*" olgusunu doğurmuştur. Akınlı, tarihi tecrübesini ve şahsi niteliklerini pazarlama en iyi şekilde pazarlayabilen kişi pazar adaletine göre en makbul ve kâmil kişidir. Tüm dünyayı tek bir pazar düzeni ve anlayışına mahkûm kılan bu

kendiliğinden düzen fertlerini kendi sosyo-ekonomik ve ekonomi-politik çerçevesinde “pazar adaletinin” maksimlerine uyan “pazar adamı” profilini ortaya koyma amacıyla olmuştur.

Hayek ve Rawls gibi düşünürler kendiliğinden düzen denilen bu sosyal Darwinist düzene teorik katkıda bulunmuşlardır. Sosyal adaletin boş ve anlamsız olduğunu söyleyen Hayek, paranın önemli özgürlük vasıtası olduğunu ve onun sayesinde bireyin en yüksek seçme özgürlüğünü kazandığını iddia eder. Rawls ise liberal değerlere ve siyasal liberalizmin önemine değinir ve siyasal adalet anlayışıyla hakkaniyet olarak adalet anlayışını uzlaştırmaya çalışır. Bir toplumun temel ekonomik ve politik yapılanmasında adaletin sağlanması halinde, adil bir toplumun sağlanabileceğine dikkat çekmektedir (Tosun 2010, 87, 93).

Yeniçağ döneminde ekonominin toplum üzerindeki etkisini görerek bir toplum felsefesi üretmeye çalışan ve modern topluma zıt olan Durkheim’in dayanışma anlayışı, doğal kabile akrabalığı veya yakınlığı üzerine temellenmiş geleneksel topluluk için fonksiyonel iş bölümü üzerinde temellenmiştir. Durkheim’in dayanışma kavramı geleneksel cemaat kavramından daha çok modern cemiyet kavramıyla ilişkilidir (Habermas 2001, 123). Toplumsal dayanışma maksadıyla Durkheim tarafından geliştirilen dayanışma, iş bölümünün modern fenomenidir. Durkheim için iş bölümü, yalnızca artan üretim boyunca bireysel refahın özendirmek için bir araç değil kendinde ahlaki bir değerdir. Sosyal bağın varlığının derin temellerine dokunur. Durkheim için mekanik dayanışma kriminal toplum yasası tarafından açıklanmış ve beğeni temelinde yaratılmıştır. Suça karşı kolektif tutku ve ortak bilincin gelişmesidir. Organik dayanışma ise tersine insanların farklılıkları üzerinde temellenmiştir (Koch 1999, 120). Tönnies’e göre modernleşme cemaatten cemiyete geçiştir. Modernleşme sürecinde gelenek, inanç ve cemaat duygusu yerini dinamizm, bilimselleşme ve ticarileşmeye bırakacaktır. Duygusal ve kendiliğinden ilişkiler ortadan kalkacak, yerine yapaylık ve akılcılık kendini ikame edecektir. Durkheim’a göre ise iş bölümünde bağlılık artacak, organik dayanışma ortaya çıkacak ve mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçilmesiyle insanlar yalnızlaşacaktır (Dağ 2014, 32).

Neo-liberal süreçte özgürlük ve piyasa fetişizmi kullanılarak pek çok sorun görmezden gelinmiş, adeta bu sorunlar yok farz edilmiştir. Bireysellik ön plana çıkartılarak, dayanışma ve yardımlaşma duyguları köreltilmiştir. Tüm sorunların çözüm adresi olarak-devlet dışlanarak- piyasalar ve sivil toplum kuruluşları gösterilmiş, maalesef bunlar da sorunlara kalıcı ve yeterli çözümler üretememişlerdir. Düşünürler tarafından teorileştirilen neoliberalizm, siyasetin 2. Dünya savaşı sonrasındaki olan kutuplaşmayla Anglo-sakson kültür sosyal, siyasal ve ekonomik olarak kültür emperyalizmi olarak yaygınlaştırılmıştır. Bu bağlamda bu kültür neoliberal küreselleşmeyle diğer kültürleri yutmaya başlamıştır. Örneğin 1978’li yıllardan sonra Güney’in yani Çin, Hindistan ve Güney Kore gibi ülkelerin hatta klasik neokolonilerde (Filipinler, Kenya ve Orta Amerika vb.) milliyetçi kapitalizm meydana gelmiş ve bu ülkelerde ekonomik ve siyasal politikalarla tuhaf bir küresel kapitalizm ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş jeopolitiğinde A.B.D., bazı ülkeleri diğerlerinden fazla desteklemiştir. Örneğin Japonya aske-

ri, ticari ve endüstriyel olarak gelişmesi desteklenmiş bir ülkedir. Endonezya ve Nijerya gibi ülkelerde ise gelişme engellenmiştir. (Fletcher, Gapasin 2008, 187-188). Neo-liberalizm, siyasal-hukuki eşitlik fikri ile toplumsal eşitlik arasındaki bağlantıyı koparmaya çalışarak ve sosyal adalet ve eşitlik gibi kavramlara saldırarak vatandaşlık kurumuna zarar vermiştir. Bu bağlamda özellikle 1990 sonrasında eski refah devletinin gerileyerek yerini yeni bir refah rejimine bırakması sürecinde, modern vatandaşlık fikrini ciddi şekilde sarsan yeni tür uygulamalar da gündeme gelmektedir (Özkazanç 2009, 267).

İki kadim kavram ve tecrübe olan adalet ve dayanışma olgusu hem teorik olarak hem de pratik olarak mana kaybına uğramıştır. Bu anlam kaybı liberalizm-sosyalizm çatışmasında yaşanmıştır. Bentham'dan Hobbes'a kadar düşünürler, beşeri icatlardan biri olan toplumsal dünya düşüncesini beşeri tasarımın ışığında reforme etmek için adaletin ideal standartlarını kullanmak yerine reel-politik bir tutuma dayalı faydacı bir yaklaşımla adalet kavramını tecrübeleştirmek istemişlerdir. Nitekim Hume karşılıklı çıkar çatışmaları, yardımlaşma ve koruma menfaatleri icabı tesis edilmiş olan adaletin temelinde kişisel yararın, doğal tutkuların ve bilişsel süreçlerin yer aldığını iddia eder (Dağ 2016, 142). Burjuva aklında toplumsal dayanışma kendinde bir olgu olarak değil, Hobbes'tan beri, hayatta kalmanın yolu olarak görülür. Böylece öznenin çevresiyle ilişkisinde tek amaç kendini korumak olarak tanımlanınca, bireyin çevresiyle başka tür (örneğin, uzlaşım) bir ilişki kuramayacağı varsayılır. Habermas'a göre, Horkheimer ve Adorno'nun hatası öznel akıl, araçsal akılla özdeşleştirmek, burjuva aklını ve birey anlayışını genellemektir (Çelikoğlu 2011, 252).

Sosyalizm ise adaletin insanlığın tecrübi tarihinden soyutlayarak ütöplast bir konuma oturtmuştur. Bu tartışmadan liberalizm galip çıkmıştır. Ama neticede bu iki karşıt akım, adalet kavramının ve tecrübesinin çöllerleşmesine yol açmışlardır. Sosyal demokrasi, sosyal darwinizmin bireyin liberal ekonomi uygulamalarında silinip gitmesi tehlikesi karşısında bir çözüm gibi görünmektedir. Giddens'in *Üçüncü Yol*'un temel değerlerinden saydığı "sorumluluk yoksa hak da yok" ilkesi hem etiğe hem de dayanışmaya verilen önemini göstermektedir. Bu ilke kazanımların bireysel değil, toplumsal olmasını gözetmektedir (Tosun 2010, 90).

Hâkim gücün mahkûm olanı belirlemesi ve onun yetilerinden ya da ganimetlerinden istifade etmesi gerçeği, emek kavramından sonra ikincil önemde kavram olan "*dayanışma*" kavramının başına gelen tecrübeyle sabit olmuştur. "*Dayanışma*" kavramı; işçi sınıfının bilinçlenip burjuvaya, sanayileşmeye ve kapitalistleşmeye meydan okuması ve bu olgu ve sınıfların yıkılması için önemli görülmüştür. Nitekim işçi sınıfları için beynelmilel kullanılan bu kavram ele geçirilerek özelde Amerika Birleşik Devletlerinin genelde ise Batı sermayesinin birlikteliklerini oluşturan ticari birlikleri destekleyici bir kavram ve adlandırma olmuştur. Sosyalizmin ya da solun "birlik ve dayanışma" olan ikili kavramı, liberal ya da neoliberal düzenin sektörel dayanışma ve toplumsal adalet dayanışmasını birleştiren ve güçlenmesini sağlayan bir katalizör olmuştur. Birlik ve dayanışma kurumları olan sendikalar hem işçi sınıfının

kapital sermayesini artırıp konformizmini artırmak isteyen hem de bu yolla zenginleşen “sendika ağaları” sınıfının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Aynı paranın iki yüzü olan ve aynı kaynaktan türeyen adalet ve dayanışmanın, hem negatif ve hem de pozitif vazifeleri vardır (Habermas 2001, 69). Soğuk savaş birlikçiliğinin dışında kalan sektörel ve toplumsal dayanışma Amerikan ticaret birliğinin niteliği olmaktadır. Sektörel dayanışma, aynı endüstri ve ekonomi sektöründe işçilerin birliğidir. Sosyal adalet dayanışması, uluslararası çalışan sınıfın birliğinin en geniş kavramıdır. Bu kavramla dünya işçileri birleştiği ve işçi eylemlerinin koordinasyonunu sağlamak için kapitalizmin büyümesi gibi küresel sisteme entegre olmuştur (Fletcher, Gapasin 2008, 134-135). Koordine olmuş işçilerin mevcudu için dünya işçilerinin birleşmesine ihtiyaç var. Küresel sisteme entegrasyonun artışı kapitalizmde olduğu gibi işçilerin eylemlerinde de büyüyor. Uluslararası dayanışma son yıllarda birliğin hayat ve düşüncesinin niteliği olmaktadır. Çoğu birlik sektörel, pragmatik olarak taktiksel düzeyde A.B.D. temelinde bir araya gelmiştir (Koch 1999, 106, 134).

Neoliberal Düzenden Simülatif Sürece Adalet ve Dayanışma

Küreselleşmeden sonra dünyanın bir köy olduğunu söyleyen McLuhan’ın öngördüğü dünyada insanlık eş zamanlı olarak küresel köyde yaşamaktadır. Herkes dairesel akış içerisinde birbiriyle bağlantılıdır. Elektrik (elektronik ve teknolojik) devreleri zaman ve mekânın düzenini devirmiştir (Koch 1999, 1) İnsanlar bireyselliklerini iletişim ağlarıyla konumlandırmakta ve çoklu ağlarla yaşamaktadırlar. Böylece bireysellik, tikel bir şahsiyetle eşsiz birlikteliklerin benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Bu birliktelikler toplumsallığın ağlarıdır. Modern öznellik kavramı/notion Gutenberg Galaksisinde unutulmuştur. Özneliğin çağdaş formları iç gözlemde daha çok karşılıklı etkilenime dayanmıştır. İlgilerin dönüşümünün bir diğer dayanağı bireysel ve kolektif temsilin altyapısıyla ilgilidir. Son 10 yılda dijital dayanışmanın alt yapısı gelişti, kemale erip geniş bir kesim tarafından benimsendi. Facebook ve diğer büyük sosyal ağlar gibi kitle iletişim vasıtaları ortaya çıktı. Tüketici etkileşimin en dominant rol modeli oldu ve sanal olarak işçi veya vatandaş gibi diğer modellerin yerini aldı. Hayatımız rekabetin olduğu pazarla çerçevelenmiş, dışarıda ve içeride pazarlar genişlemiştir (Stalder 2013, 24-25, 28).

Dayanışma, insanların bir topluluk özüne katkıda bulunan sosyal bir güçtür. Diğer gruplar olan rakip veya düşmanların varlığını öncül sunan ilişkisel bir kavramdır. Birlikteliği ifade eden insanların koordine edilmiş eylemi ve birlikteliğine bir çağrı olduğu için ideolojiktir. Paylaşılmış geçmiş ve gelecek sosyal amaç duyumu olan dayanışma; geçmiş, mevcut çıkar ve gelecek ümidi temeli üzerinde ortak değerlerin gerçekleştirilmesi için doğrudan bir teşebbüsle meşgul olmaktadır (Koch 1999, 117-118). Dijital iletişim deneyimi tüm sosyal kurum ve eylem türlerine taşınmıştır. Dayanışmanın otonom kültürünü de bu deneyim etkilemiştir (Stalder 2013: 54). Sosyal ilerleme adalet ilkesinden ayrılmaz biçimde belirlenmiştir, öyle ki teknolojik ilerleme toplumsal ilerlemenin medyum olabilir ama asla kendinde bir şey değildir (Koch 1999, 5)

Biz gerçekten neoliberal ideoloji tarafından idare edilen bir toplum olan neoliberal toplum olmaya doğru mu hareket ediyoruz? Neoliberalizm çağının yaşayan bir ferdi olarak kendimizin/self herhangi bir anlamı var mıdır? Neo liberalizm kavramı dünyada olup biten şeyleri anlamamıza yardımcı olur mu? (Thorsen, Lien 2006, 16). Liberal ve kapitalist düzenin eleştirisini yapan sosyalizm neoliberal düzeni anlamada yetersizdir. Nitekim Baudrillard, sosyalist ve Marxist çözümlerinin günümüz dünyasını çözümlenmede yetersiz olduğunu iddia eder. Modern toplum ve mevcut sistemin eleştirel sorgulamasını yapan düşünür neo-liberalizm, geç-kapitalizm, post-fordizm, post-endüstriyalizm, post-modernizm adları verilen günümüz dünyasının -Batıyı dikkate alarak-eleştirel ve sorgulayıcı çözümlerini yapar. Batının yok oluş sürecine girdiği düzende, kapitalizmin bir üretim biçimi olmaktan çıkıp bir tüketim biçimine dönüştüğü dönemde ve yok oluş sisteminde Marksist çözümlemenin meseleleri çözmede yetersiz kaldığını ve eskidiğini iddia eder. Marksistlerin iktidara talip oldukları için defterlerinin dürüldüklerini, proletaryanın ise patronlaşma sendromuna kapılarak mücadele eden sınıf olmaktan daha çok sistemin sibobu haline geldiklerini de iddia eden düşünür kendisine özgü kavramlarla içinde yaşanılan durumu çözümlenmeye çalışır (Dağ 2014, 38).

Adalet kavramı önce liberalizmle sonra neoliberalizmle piyasalaştırıldı ve daha sonra bu kavramın pratiği olan hukukla ekonomi-politik bir şekilde güce indirildi. Hukukun uygulayıcısı olan devletle adalet, metafizik boyut boyuttan koparılarak önce mekanik bir boyuta ardından 1970'lerden sonra gelişen high-tech/yüksek teknoloji sanal boyuta girmiştir. Yüksek teknoloji ve ilerlemenin etkisiyle sanalla, yalnızca gerçeğin ve göstergelerin ortadan kaldırılması çağında değil, aynı zamanda ötekinin yok edildiği, ölümün savuşturulduğu, estetik cerrahiyle tuzağa çekilen yüzün ve bedeninin çağında, sanal gerçeklik aracılığıyla silinen bir dünyada yaşadığımızı iddia eder (Dağ 2014, 125). Nitekim Baudrillard, gücü haksızlık olarak yorumlar. Gücü; adaleti patlatan, sermayenin ve sınıfın adaleti (Baudrillard 1981, 16) olarak görür. Medyanın, ekran üzerinde imajın gücünü oluşturarak kendine has bir medya adaleti oluşturduğunu söyler (Baudrillard 2007, 65).

Modern toplumda tüketim mallarının konumunu yönetmek bireyselci ve atomize bir durumdur. Bu durum toplumsal dayanışmaya değil, ayırım ve farklılığa yol açar. Modern tüketim bütün olarak bireyselci bile değildir. Tüketimi ayartan kitle iletişim araçlarının doğurduğu bir iradenin neticesidir (Baudrillard 1998, 86). Kitle ve iletişim medyası her bir ferde hem bir şeyleri düşünecekleri hem de yapacakları sanal mekânlar açmıştır. Sanal bir X bir şeydir fakat dış dünyada herhangi bilinmeyen bir kişinin etkisi değildir. Küresel medya iletişiminin koşulları altında dayanışma varsa orada sanal dayanışma vardır. Karşılıklı örgütsel bir irtibat anlamında dayanışma olmaksızın dayanışmanın tecrübî etkinliğini geliştirir. Fakat üretmiş oldukları mekânlar ve kişilikler sanal olduğu gibi sembolizm veya konuşma eylemleri anlamında sanal varlıklardır (Koch 1999, 33).

Günümüz insanı herhangi bir toplumsal açıklamalara karşı şahsi ahlaki öncülü olan *bi-reyselci/individualist*, insanoğlu arasında ahlaki bütünlükte resmi ve siyasal farklılıkların olmasına yol açan durumları inkâr eden *ılımlı/egalitarian*, özel tarihi bağıntıları ve kültürel formları ikincil düzeyde gören beşeri türlerin ahlaki birlikteliğini savunan *evrenselci/universalist* ne de tüm sosyal kurumlarda ve siyasal düzenlemelerin sağlanabilirliğini ve ölçülebileceğini savunan *iyimser/meliorist* (Thorsen, Lien 2006, 6) bir insan tipi değildir.

İletişim teknolojilerinin arttığı simülasyon düzeninde özne gerçeklikten aşırı-gerçekliğe sürüklenilerek kendine yabancılaştırılmış ve sanal gerçeklik aracılığıyla silinen hiper-gerçek bir dünyada yaşamaktadır. Baudrillard'a göre teknoloji; dünyanın yanılsamasını ve vizyonunu yutup tüketmiş, bir tele-gerçekliğe ve sanallığa dönüştürmesinin sonucunda, öznenin yerini nesne almıştır. İnsanlar olayları metafiziksel ilkelerle değil yapay kodlarına ya da modellerine yakın oluşlarıyla, teknolojinin verileriyle değerlendirme konumunda bulunmaktadır (Dağ 2014, 97).

İnternetin insanın üzerinde tahakkümünü gören fakat 2007 yılında öldüğünden dolayı sosyal paylaşım sitelerinin yaygınlaştığı yaşadığımız sürece şahit olamayan Baudrillard, TV ve internetin insanı sanal bir hale getirdiğinin farkında olan filozoflardandı. Sanal gerçeklik içinde yaşayan ve sanallığı hayatının bir parçası haline getirmiş olan sosyal paylaşım sitelerini hayatının vazgeçirilmez bir unsuru haline getiren insanın adaleti ve dayanışmayı sanal âlemde gerçekleştirdiğine ve yoksulluğu sanal âlemdeki fav ve rt yani beğeni ve paylaşımlarla anlamaya, anlamlandırmaya ve anlatmaya çalışan bir neslin çağında yaşamaktayız. Facebook, Twitter, WhatSap, Instagram gibi sosyal paylaşım siteleri modern insanın yeni partheonu olmuştur. Sanal mekânların müdavimleri yoksulluğa sanal olarak ortak olurken sanal mekânların yaratıcıları ve sahipleri ise bu mekânların yoksulluğu ortadan kaldıracığı inancını taşımaktadırlar. Nitekim Facebook'un kurucusu Zuckerberg yoksul ülkelerdeki insanların veri bağlantısı ücreti ödemeksizin sağlık, iş ve yerel sitelere bağlanabilmesini böylece internete bağlı her 1 milyar insandan 100 milyonunun yoksulluktan sıyrılabileceğini iddia ediyor. Teknoloji ve internetin yaygınlaşması ile yoksulların sınıf atlayabileceğini savunanlar dahi vardır. Thomas Friedman 2013 yılında sanal orta sınıfın doğuşunu müjdelemiştir. Ona göre günde birkaç dolarla geçinmek zorunda olan milyonlar olsa da oluşan bu yeni sanal orta sınıf maddi olanaklar dışında fazla hak talep etmektedir. Yıllık geliri 10 bin dolar olmasa da Hindistan'da 300 milyon sanal orta sınıf vardır. Eski bir Microsoft çalışanı Profesör Kentaro Toyama, sanal orta sınıfa karşı çıkar, teknolojinin orta sınıfı ortadan kaldırmayacağına ve sorunun insani olduğu için teknolojik bir çözümü olmayacağına inanır. Toyama, sanal orta sınıfın orta sınıfmış gibi davranacağını söyler (Teker 2016, 112). Bir anlamda Baudrillard'ın simüle yani 'miş' gibi dediği sendrom içerisinde olan simülatif bir sınıfın varlığı söz konusu olacaktır.

Baudrillard'ın ifadesiyle “daha çok bilginin ama daha az mananın olduğu dünyada sanal bir ortamda sanal toplumlar, sanal kişilikler ve sanal dünyalar oluşturulmuştur. Sosyal payla-

şım sitelerinde adalet! tesis edilmiş; ihbar etme, yargılama, haddini bildirme süreçleri gerçekleşmiştir. İnsanlık, yoksulluğa ve yoksullara dâhil sesli, yazılı ya da görsel unsurları paylaşarak yoksulun ve yoksulluğun halini empati eder hale gelmiştir. Yoksulu görmeden yoksula dokunmadan yoksula komşu olmadan yoksulluğu anlamayı simülatif hale getirmiştir. Yoksulluğu mana olarak değil de bilgi olarak sanal âlemde dolaştıran sanal dünyanın sanal varlıkları dayanışmayı da simülatif hale getirmiştir. Yardımlaşma ve dayanışmaya dair talepleri defalarca paylaşan fakat bu taleplere karşı pratik olarak cevap vermeyen zahmetsiz ve masrafsız bir yardımlaşma örneği sergilenmektedir. Kan ihtiyacı ya da yardım ihtiyacını birçok insan paylaşır defalarca paylaşılır veya beğenilir fakat talebe cevap veren sayısı 1000/1 oranında bile değildir.

Sonuç

Adalet, dayanışma ve yoksulluk gibi insanlığın hayatında önemli olan kavramlar hakiki manasından ve tecrübesinden kopmuştur. Bu kopuş önce Helen ve Ortaçağ/Kilise düşünce-bilim geleneğinde sonrasında ise yeniçağ/liberalizm düşüncesinde 1970’lerde neoliberalizmin ve high tech/yüksek teknoloji sürecinde meydana gelmiştir. Önce irfani/grek öncesi konumundan kopmuş daha sonra gnostik/Grek ya da Helen döneminde bir sürece dâhil edilmiştir. Bu süreç, genelde felsefede özelde ise değerler alanında Sokrates’le başlamıştır. Nitekim Nietzsche’ye göre Sokrates öncesi felsefe veya düşüncenin bir değer ürettiğini ve taşıdığını bu değer Sokrates’in sığ rasyonelliği ile kaybaldığını iddia eder (Deleuze 2005, 20). Bu kavramların gnostik süreci Ortaçağ/kilise felsefesinde dogmatik sürece dâhil edilmiştir.

Yeniçağ/liberalizm döneminde sosyal-siyasi-iktisadi alanda tecrübeleştirilerek pragmatik bir sürece ve bireysel ya da ulusların çıkarlarını ön planda tutan sömürgeleştirme sürecine dâhil edilmiştir. 1970’lerde bu süreç küreselleşme ve kitle iletişim araçlarıyla toplumların yö-rüngelerinden kopmasına, 2000’lerde ise internet ve sosyal paylaşım siteleriyle bireylerin sanal bir dünyaya kaymasına yol açmıştır. Sanal dünyada sanal olarak adaleti gerçekleştiren, yoksulluğu sanal bir yaşayışla empati haline getiren, yardımlaşma ya da dayanışma sürecine dâhil olan insanlığın simülatif bir hal yaşaması söz konusudur. Her şeyin gerçekliğinden koparılması söz konusu olduğu gibi adalet, yoksulluk ve dayanışma kavram ve olguları da gerçeklik sürecinden koparılarak hiper-gerçeklik sürecine dâhil edilmiştir.

1990’larda Afrika gibi ülkelerdeki açlık ve yoksulluk televizyon ve gazete yoluyla iç-selleştirilmiştir. 2000’li yıllarda internet ağların, 2010’lu yıllarda facebook, twitter ve instagram gibi sosyal paylaşım siteleri üzerinden hem yoksulluk ve acılarla dayanışma! hem de bunları kanıksama yani normalleştirmeye yani Mestrovic’in ifadesiyle “duygu ötesi” toplum sürecine girilmiştir. İnsanlık çok acı görecek, sanal üzerinden bu acıları kanıksayacak ve sanal âlemde bu acıları bırakarak adalet, yoksulluk ve dayanışmaya dair hafızasını unutacaktır.

Kaynakça

- Aristoteles. 1997. *Nikomakos'a Etik*, çev., Saffet Babür, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Baudrillard, Jean. 1981. *Simulacra and simulation*, Çev. J. P. Mayer Paris: Editions Galilee.
- Baudrillard, Jean. 1998. *The Consumer Society Myths and Structures*, Çev. J.P. Mayer, London: Sage Publications.
- Baudrillard, Jean. 2007. *The Agony of Power*, Çev: Annes Hodges, Los Angeles: Semiotext (e) Press.
- Çağrı, Mustafa. 1988. "Adalet", İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Diyanet Vakfı, C. 1, ss. 341-343.
- Dağ, Ahmet. 2014. *Ölümcül Şiddet & Baudrillard'ın Düşüncesi*, İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Dağ, Ahmet. 2016. *Çağdaş-İngiliz Medeniyetinin Oluşumunda D. Hume*, İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Deleuze, Giles. (2005). *Nietzsche*, Çev. İlke Karadağ, İstanbul: Otonom Yayınları.
- Entl, Barbara. 2012. *A Cosmopolitan Order: Moral Solidarity and Ethical Pluralism*, <http://www.cpp.edu/~jet/Documents/JET/Jet5/Entl75-88.pdf>, (Erişim: 15.08. 2016).
- Fletcher, Bill ve Fernando Gapasin. 2008. *Solidarity Divided: The Crisis in Organized Labor and A New Path Toward Social Justice*, London: University of California Press.
- Gündoğan, A. O. 2013. Hak ve Adalet, "Adalet" Sempozyumu, Muğla Üniversitesi, 9-11 Ekim, <http://aliosmangundogan.com/PDF/Bildiri/Ali-Osman-Gundogan-Hak-ve-Adalet.pdf?i=1>, (Erişim: 07.08. 2016).
- Habermas, Jurgen. 2001. *Justification and Application Remarks on Discourse Ethics*, Çev. Ciaran Cronin, Cambridge: MIT Press.
- Harvey, David. 2015. Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm, Çev. Eylem Çamuroğlu Çığ ve Ünsal Çığ, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), ss. 67-88.
- İnaç, Hüsamettin ve Muhittin Demiray. 2004. Siyasal Bir İdeoloji Olarak Liberalizm, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11, ss. 163-184.
- Koch, Gertrud. 1999. The New Disconnect: The Globalization of the Mass Media, *Constellations*, S. 6, ss. 26-34.
- Osmanoğlu, Ömer. 2011. *Ortaçağ Siyaset Felsefesinde Adalet*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

- Özkazanç, Alev. 2009. Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-Liberalizm Sorunu, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S. 64, N. 1, ss. 247-274.
- Çelikoğlu Özdikmenli, İklim. 2011. Habermas'ın Modernite Savunusu: Eleştirel Bir Okuma, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 3, ss. 239–258.
- Stalder, Felix. 2013. *Digital Solidarity*, Leuphana University: Post-Media Lab&Mute Books.
- Teker, Kadriye N. 2016. Teknoloji, Yoksulluk ve Orta Sınıflar, *Derin Ekonomi Dergisi*, S. 11-Nisan, ss. 118.
- Thorsen, D. E. ve Anderson Lien. 2006. What is Neoliberalism?
<http://folk.uio.no/daget/neoliberalism.pdf>, (Erişim, 10.08.2016).
- Tosun, C. M. 2010. Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010 Güz, sayı: 10, s. 81-94.